

‘De Oranjes willen geen franje zijn.’

Een analyse van de subjectiviteit in berichtgeving over de troonswisseling in 1948, 1980 en 2013

Bachelorscriptie

- De esthetisering van de journalistiek -

Universiteit Utrecht
Faculteit der Geesteswetenschappen
Communicatie- en Informatiewetenschappen BA

Maartje ter Horst
Korte Nieuwstraat 8C
3512 NM Utrecht
Tel.: 06-58909516
Studentnummer: 3364690
E-mailadres: m.w.terhorst@students.uu.nl

Begeleidster: Mevr. Dr. H. den Ouden
Tweede lezer: Dhr. Dr. W. Smulders
1 juli 2013

Samenvatting

Voorgaand onderzoek naar subjectivering van nieuwsberichten heeft uitgewezen dat er vanaf 1950 een toename is geweest van het aantal citaten (Lok, 2009; Vis, 2011). Er is echter nog maar weinig aandacht geweest voor de veranderingen die binnen de zogenoemde ‘vertellerstekst’ hebben plaatsgevonden – daar waar niet de bron, maar de verteller aan het woord is. In dit onderzoek is daarom de vraag gesteld hoe de subjectiviteit zich in de loop der jaren binnen de vertellerstekst heeft ontwikkeld. Is er binnen de vertellerstekst ook sprake geweest van subjectivering?

In dit onderzoek zijn 53 krantenartikelen uit de jaren 1948, 1980 en 2013 op kwantitatieve wijze onderzocht. Het betreffen artikelen rondom het thema ‘troonswisseling’. De artikelen zijn geanalyseerd op vertelperspectief, vertelafstand en een aantal talige indicatoren van subjectiviteit (Bal, 1980). De centrale vraag luidde: ‘In hoeverre zijn krantenberichten subjectiever geworden wanneer de jaren 1948, 1980 en 2013 met elkaar worden vergeleken?’

Uit de resultaten is gebleken dat er tussen 1948 en 2013 een verschuiving heeft plaatsgevonden op het gebied van vertelperspectief. In de loop der jaren is het aantal citaten (personagetekst) toegenomen en er is ook een toename van tekstinterferentie geconstateerd. Dit staat haaks op de bevindingen van Lok (2009). De gemiddelde vertelafstand is door de jaren heen kleiner geworden, wat niet verwonderlijk is gezien de toename van het aantal citaten en zinnen met tekstinterferentie. Het gebruik van de verschillende subjectiviteitsindicatoren laat geen eenduidige verandering zien, maar het gemiddeld aantal indicatoren per zin in de vertellertekst is significant afgenomen tussen 1948 en 2013.

Wat verder opvalt is dat – of het nu gaat over het aandeel van de verschillende vertelperspectieven of de aanwezigheid van talige indicatoren voor subjectiviteit – de meeste en de grootste veranderingen plaatsvonden tussen 1948 en 1980.

We concluderen dat krantenberichten meer personagetekst zijn gaan bevatten, wat op een toename van subjectiviteit duidt. Maar de vertellerstekst is juist minder subjectief geworden door de afname van het aantal indicatoren. Dit laat zien dat het belangrijk is om onderscheid te blijven maken tussen de subjectiviteit van de verteller en de subjectiviteit van de bron.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Theoretisch kader	5
3. Methode	9
4. Resultaten	14
4.1 Vertelperspectief.....	14
4.2 Vertelafstand.....	15
4.3. Talige subjectiviteitsindicatoren.....	16
5. Conclusie	19
6. Discussie	21
Literatuur.....	23
Bijlage - Overzicht koppen geanalyseerde artikelen per krant per jaar.....	24

1. Inleiding

Op 18 maart 2013 presenteerde Rob Wijnberg, voormalig hoofdredacteur van *nrc.next*, zijn toekomstplan voor de journalistiek: *De Correspondent*. Mede-initiatiefnemer Joris Luyendijk merkt in het promotiefilmpje op: *“Als er zo weinig vernieuwing zou zijn in een andere industrie, dan zou de journalistiek daar echt iedere dag over schrijven.”* (De Correspondent, 2012a).

Wijnberg constateert in een weblog van het medium dat de media vastzitten in een *“journalistiek ideaal dat in de negentiende eeuw ontstond en, ondanks groeiende weerstand, nog altijd gemeengoed is: objectiviteit.”* Hij beschrijft dit ideaal als de gedachte dat nieuws neutraal en feitelijk moet zijn, met principes als hoor- en wederhoor; *“Persoonlijke fascinatie, verwondering of verontwaardiging van de boodschapper hoort er niet in thuis.”* Wijnberg wil daarentegen de journalist zelf centraal stellen. Journalisten hoeven wat hem betreft *“hun mens-zijn niet te verbergen achter het ‘masker van neutraliteit’.”* (De Correspondent, 2012b).

Wijnberg en Luyendijk doen hier natuurlijk niet aan geschiedschrijving, maar aan de promotie van hun nieuwe medium. Want is er in de afgelopen decennia echt zo weinig veranderd in de journalistiek? En is er inderdaad sprake geweest van een opmars van een ‘objectiviteitsideaal’?

Adjunct-hoofdredacteur van de Volkskrant Peter Brusse schreef al in 1982 dat *“het nieuws in de Volkskrant ‘niet genoeg liefde kreeg’ [...] Waarom was de presentatie van het nieuws in de Volkskrant zo uniform en feitelijk, zo saai en zielloos?”* (Mooij, 2011, p. 54). Als het aan hem lag, zouden de krantenberichten ‘persoonlijker en informeler’, ‘korter’ en ‘meer vanuit de lezer geschreven’ moeten worden geschreven (ibidem).

In dit onderzoek gaan we op zoek naar kwantificeerbare veranderingen die binnen de journalistiek hebben plaatsgevonden. We kijken naar vertelperspectieven, vertelafstand en een aantal talige subjectiviteitsindicatoren in nieuwsartikelen uit 1948, 1980 en 2013 en gaan na of zich hierin veranderingen hebben voorgedaan in de afgelopen zestig jaar. Er is gekozen voor een analyse van krantenberichten die verschenen na drie momenten in de Nederlandse geschiedenis: de inhuldigingsplechtigheden van Juliana, Beatrix en Willem-Alexander. Dit zijn vergelijkbare gebeurtenissen, waardoor we hopen dat een analyse van berichtgeving aangaande deze gebeurtenissen ons iets zal kunnen vertellen over wat er in de afgelopen zestig jaar is veranderd in journalistieke teksten.

Ten tijde van de uitvoering van het huidige onderzoek liep ook een kwalitatief onderzoek naar veranderingen binnen journalistieke teksten (Nijland, te verschijnen). In dat onderzoek zijn

volledige kranten uit dezelfde drie jaren onderzocht op zowel micro- (zinsniveau) als macro-niveau (de krant als geheel). De beide onderzoeken zullen gelijktijdig worden afgerond en de resultaten van het kwalitatieve onderzoek zullen in het hoofdstuk 'Discussie' worden beschreven en vergeleken met de resultaten van dit onderzoek.

In het theoretisch kader zal worden uiteengezet wat de stand van zaken is in het onderzoek naar journalistieke teksten. In het hoofdstuk 'Methode' worden de verschillende variabelen waarmee is gewerkt toegelicht en het onderzoeksmateriaal beschreven. Met behulp van het hoofdstuk 'Resultaten' zal in het hoofdstuk 'Conclusie' een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag die in het theoretisch kader wordt gesteld. In het laatste hoofdstuk 'Discussie' zal kritisch worden gekeken naar het huidige onderzoek en aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

Door verschillende onderzoekers is betoogd dat publieke teksten informeler en subjectiever zijn geworden (bijvoorbeeld: Fairclough, 1992; Piers, 2009). Met 'informalisering' wordt bedoeld dat er in de loop der jaren een toename is geweest van alledaags taalgebruik in het publieke taalgebruik (Piers, 2009, p. 19).

Een manier om subjectiviteit in nieuwsberichten te onderzoeken, is door te kijken naar de aanwezigheid van bronnen in de tekst. In het onderzoek van Piers (2009) is gekeken naar de aanwezigheid van vox pop's, nano-narratieven en directe citaten in journalistieke teksten uit 1950 en 2002. Deze drie fenomenen zijn volgens haar een indicatie voor het informele gehalte van een tekst, aangezien ze een podium geven aan bronnen die iets met de beschreven gebeurtenis te maken hebben. Met een 'vox pop' wordt een direct citaat bedoeld, waarin een bron zijn waardeoordeel geeft over de gebeurtenis die in het artikel wordt beschreven. Een nano-narratief is een klein verhaal over een bron, dat te maken heeft met de beschreven gebeurtenis en dient ter illustratie van de feiten die in de rest van het artikel worden gegeven. Piers rapporteert dat er sprake is van een toename van zowel vox pop's, nano-narratieven als directe citaten tussen 1950 en 2002. Daaruit concludeert ze dat er vroeger meer feiten werden gepresenteerd en journalistieke teksten in de loop der tijd informeler zijn geworden.

'Informalisering' is echter een erg breed begrip en kan daarom voor de nodige verwarring zorgen. Het kan bijvoorbeeld een verschuiving van perspectief inhouden. Hierbij gaat het om de vraag vanuit wiens perspectief een gebeurtenis wordt beschreven. Kijken we mee door de ogen van de verteller? En zo ja, hoe stelt hij zich op in het verhaal? Beschrijft hij de situatie op een neutrale manier of wordt duidelijk wat zijn mening erover is? Of zien we de beschreven wereld

juist door de ogen van een bron? Als dat het geval is, krijgt de tekst een persoonlijker en informeler karakter.

‘Informalisering’ kan ook te maken hebben met een verandering in de vertelafstand; de afstand van de verteller ten opzichte van de wereld waarover hij vertelt, ofwel: de wereld van zijn bronnen. Een kleine afstand kan een tekst informeler maken.

Tot slot kan ‘informalisering’ een toename van ‘subjectivering’ betekenen. Subjectiviteit moet hierbij worden begrepen als de aanwezigheid van de spreker in de taal door middel van zelfexpressie, zelfrepresentatie en/of een duidelijk zichtbaar sprekersperspectief of –standpunt (Vis, 2011, p. 12). Informalisering en subjectivering kunnen overlappen, maar zijn niet noodzakelijk hetzelfde. Zo is het immers evengoed mogelijk dat er subjectivering plaatsvindt zonder dat er sprake is van een toename van citaten. Niet alleen bronnen kunnen namelijk subjectiviteit toevoegen aan een verhaal; ook de verteller kan subjectiever zijn geworden. Bijvoorbeeld doordat de auteur zichzelf meer zichtbaar maakt in zijn tekst en de lezer voorziet van zijn mening over een bepaalde gebeurtenis.

Wat dat betreft biedt Lok (2009) een meer diepgravende analyse van de verschuivingen in subjectiviteit. Zij maakt een diachrone analyse waarin juridische nieuwsberichten uit de jaren 1950 en 2002 met elkaar worden vergeleken. Uit haar onderzoek blijkt dat in 1950 de bron juist veel vaker aan het woord was dan in 2002. Hier moet wel bij worden vermeld dat in 1950 de bron vaak op een *indirecte* manier aan het woord kwam. Daarbij is de juridische context van belang; een slachtoffer werd in 1950 bijvoorbeeld gerepresenteerd door zijn advocaat. De bronnen die in de teksten uit 2002 voorkwamen werden daarentegen veel directer betrokken in het verhaal. Hier kwam geen ‘tussenpersoon’ aan te pas. Lok concludeert dat er geen sprake is van een toename van subjectiviteit, maar dat de bron in 2002 op een andere, directere manier werd gepresenteerd. De subjectiviteit heeft een andere gedaante aangenomen.

Bovendien vond in 1950 veel vaker inmenging door de auteur plaats. Het gaat hierbij om ‘volgehouden parafrases’ en ‘deelcitaten’. Een volgehouden parafrase is een tekstfragment dat lijkt op een direct citaat, maar waarin geen aanhalingstekens worden gebruikt (Lok, 2009, p. 40). Hieronder wordt een voorbeeld gegeven van een volgehouden parafrase (ibidem).

Mr. Mathuisen herinnerde er aan dat verd. inmiddels weer in de kerkelijke gemeenschap is teruggekeerd. Hij wil vrede met zichzelf. Hij is niet meer de Van Geelkerken van het podium der volkstribune. Tussen 1940 en thans liggen 10 jaar. Die van alle bezonkenheid gespeende schreeuwer is tot bewustwording gekomen. Dit is geen vlucht, maar een terugvorming van zijn karakter. Tevens moet worden overwogen of het juist is al de haat te stapelen op de rug van één man.

Figuur 1. Voorbeeld van een volgehouden parafrase (uit: Lok, 2009, p. 40).

Vanaf de zin ‘Hij wil vrede met zichzelf.’ krijg je als lezer het idee dat niet de advocaat – Mr. Mathuisen – aan het woord is, maar de verdachte zelf.

Een deelcitaat is een onvolledig citaat, bijvoorbeeld één woord of een halve zin, dat is geïntegreerd in het perspectief van de verteller. Zowel bij volgehouden parafrases als deelcitaten gaat het dus om een mengvorm van sprekerperspectief en personagetekst. Deze mengvorm wordt in de literatuurwetenschap ‘tekstinterferentie’ genoemd. (Smulders, 2006, p. 20).

Lok rapporteert dat deze mengvorm in 2002 veel minder voorkwam dan in 1950. Zij concludeert dat er in hedendaagse teksten een veel striktere scheiding is tussen bron en auteur. De subjectiviteit komt tegenwoordig vooral bij de bron vandaan; in tegenstelling tot de subjectiviteit in 1950. Het is, kortom, van groot belang om een onderscheid te maken tussen subjectiviteit op twee niveaus: dat van de journalist als spreker en dat van de nieuwsbron op het moment dat deze letterlijk wordt geciteerd (Vis, 2011, p. 282).

Net als Piers stelt Vis dat er tegenwoordig meer citaten worden gebruikt in journalistieke teksten. De gebruikte citaten zijn ook subjectiever geworden (ibidem, p. 285). Wanneer de tekst als geheel wordt geanalyseerd zijn er echter slechts marginale aanwijzingen dat er sprake zou zijn van een ‘informaliseringsproces’. Het gebruik van bepaalde subjectieve elementen (vraagtekens, voornaamwoorden in de tweede persoon enkelvoud) is toegenomen, terwijl andere minder vaak worden ingezet (deiktische woorden, voornaamwoorden in de eerste persoon meervoud).

Vis: “Geconcludeerd kan worden dat de informalisering van (Nederlandse) nieuwsteksten ligt in de directe citaten: journalistiek proza als geheel gaat niet meer lijken op conversatie, maar neemt over de tijd meer conversatie op in de vorm van letterlijk geciteerde taal.” (ibidem, p. 287). Het onderbuikgevoel van ‘een steeds informeler wordende krant’ wordt volgens haar vooral veroorzaakt door een toename van het aantal citaten.

Daar zijn Piers, Lok en Vis het over eens: er heeft een toename plaatsgevonden in het aantal citaten. De bron heeft een prominentere plaats gekregen en de journalistieke teksten zijn daardoor subjectiever geworden. Toch is de wetenschappelijke literatuur niet helmaal eenduidig. Lok concludeert dat de bron in 1950 juist meer aan bod kwam dan in 2002, zij het indirect in de vertellerstekst. Dat staat haaks op de bevindingen van Vis, die geen significante veranderingen in de vertellerstekst waarneemt.

Dit vraagt om een nadere analyse van de verschuivingen binnen de vertellerstekst. Hoe heeft de subjectiviteit van de 'journalist als spreker' zich sinds 1950 ontwikkeld? Met name tekstinterferentie moet hierbij onder de loep worden genomen, aangezien Lok rapporteert dat deze mengvorm in 1950 een stuk vaker voorkwam dan in 2002.

Het is eveneens van belang om Loks analyse van perspectieven binnen een tekst te verdiepen. Lok onderscheidt drie perspectieven: het vertellersperspectief, het bronperspectief en de mengvorm. Wanneer er sprake is van een toename van het aandeel dat de laatste twee perspectieven hebben in een tekst, gaat Lok er vanuit dat de subjectiviteit is toegenomen. Waar ze echter geen rekening mee houdt, is dat er ook subjectiviteit in het vertellersperspectief besloten kan liggen. Hieronder is een voorbeeldzin gegeven.

Een feest van kleur en glans, en tegelijk een grootse betoging van aanhankelijkheid aan de nieuwe Koningin, dat was de tocht met de Gouden Koets door de straten van Amsterdam.

Figuur 2. Voorbeeld van subjectiviteit binnen het vertellersperspectief (Trouw 1948, tekst 1, zin 1).

In dit voorbeeld is duidelijk te zien dat er niet gesproken kan worden van een neutrale verteller, getuige de woorden 'feest van kleur en glans' en 'grootse'. Maar er is ook geen sprake van tekstinterferentie, aangezien er geen personage is aan wie de subjectiviteit in de zin kan worden toegeschreven. Het is dan ook noodzakelijk om een rijkere perspectiefanalyse op te zetten, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen een subjectieve en een neutrale verteller.

Een laatste indicator die ons iets kan vertellen over de subjectiviteit binnen een tekst en die nog niet eerder is geanalyseerd, is de 'Erzähldistanz' (voortaan: vertelafstand) in een tekst. Een auteur kan variëren in de afstand die hij de verteller laat innemen ten opzichte van de personages en/of de beschreven gebeurtenissen (Smulders, 2006). Zo bevindt de neutrale verteller zich op grote afstand en maakt een citaat van een personage in een tekst de afstand tot de beschreven gebeurtenis juist klein. Een subjectieve verteller en tekstinterferentie bevinden zich hier tussenin. Het is aannemelijk dat een tekst die op grotere afstand wordt beschreven

minder subjectief is, al maakt het voorbeeld van zin 1 duidelijk dat we dit niet zomaar kunnen aannemen. Met in ons achterhoofd dat Lok (2009), Piers (2009) en Vis (2011) een toename constateren in het aantal citaten, ligt het in de lijn der verwachting dat de vertelafstand in de loop der jaren kleiner is geworden.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: In hoeverre zijn krantenberichten subjectiever geworden wanneer de jaren 1948, 1980 en 2013 met elkaar worden vergeleken? De huidige stand van onderzoek suggereert dat er meer aandacht nodig is voor wat er binnen de vertellerstekst gebeurt. Hoe hebben de indicatoren van subjectiviteit zich ontwikkeld? En hebben zich veranderingen voorgedaan op het gebied van vertelperspectief en vertelafstand?

3. Methode

Voor dit onderzoek zijn in totaal 53 krantenberichten uit de jaren 1948, 1980 en 2013 onder de loep worden genomen. Dit zijn de jaren waarin een troonswisseling heeft plaatsgevonden. De artikelen die zijn onderzocht, zijn allemaal verschenen op de dag na de troonswisseling en zijn ofwel een (ooggetuigen)verslag, ofwel een analyse van de gebeurtenissen. De artikelen gaan derhalve over min of meer hetzelfde onderwerp en daardoor zijn ze goed te vergelijken. Er zijn drie kranten onderzocht: *NRC Handelsblad*, *De Volkskrant* en *Trouw* (zie tabel 1). Uit elk jaar zijn evenveel artikelen van elke krant onderzocht, behalve uit 1980. Een aanvankelijk gekozen artikel bleek onleesbaar te zijn. Er is toen besloten om dit artikel te laten vervallen.

Tabel 1. Verdeling krant/jaar/aantal artikelen en het totale aantal geanalyseerde zinnen per jaar.

	1948	1980	2013
<i>NRC Handelsblad</i>	6 artikelen	5 artikelen	6 artikelen
<i>De Volkskrant</i>	6 artikelen	6 artikelen	6 artikelen
<i>Trouw</i>	6 artikelen	6 artikelen	6 artikelen
Totaal aantal zinnen	870	568	888

De artikelen zijn op zinsniveau onderzocht op perspectief, vertelafstand en subjectiviteit. Wanneer er een perspectiefwisseling plaatsvond binnen een zin, is deze zin opgedeeld in één of meerdere deelzinnen; afhankelijk van het aantal gevonden perspectieven.

Deelzin 1: "En dat"

Deelzin 2: aldus de Rhoades

Deelzin 3: "moet dan niet via het instellen van commissies die zich daar eindeloos over buigen, nee, er moeten opdrachten worden verstrekt aan de commercie om een wapen te ontwikkelen waarmee de politiemann zijn tegenstander gemakkelijk voor een tijdje uit kan schakelen, zonder dat die er blijvend letsel aan over houdt. Ik zelf vond in die sfeer de elektrische wapenstok een meesterlijk wapen."

Figuur 3. Voorbeeld van een zin met interne perspectiefwisselingen (*NRC Handelsblad* 1980, tekst 3, zin 10).

In figuur 3 wordt een voorbeeld gegeven van een zin met interne perspectiefwisselingen. Deelzin 1 is een (deel)citaat en is derhalve 'personagetekst'. Deelzin 2 is geen citaat en kan worden bestempeld als 'neutrale vertellerstekst'. Deelzin 3 is een vervolg van deelzin 1 en eveneens een citaat, ofwel: personagetekst.

Lok (2009) onderscheidde aanvankelijk twee perspectieven, sprekersperspectief en personageperspectief. Tijdens haar onderzoek ontdekte zij dat er tevens sprake was van mengvorm. Wij maakten gebruik van de drie perspectieven van Lok, maar hebben het scala aangepast en uitgebreid. Wij onderscheidden in totaal vijf perspectieven: 'neutrale vertellerstekst' (1), 'personagetekst' (2), 'tekstinterferentie' (3), 'subjectieve scenische vertellerstekst' (4) en 'subjectieve panoramische vertellerstekst' (5).

Om de vijf perspectieven te verduidelijken wordt in figuur 4 van elk perspectief een voorbeeld gegeven.

<p>1. <i>Het ambtscostuum werd bijna alleen door vooroorlogse Kamerleden gedragen.</i>
Neutrale vertellerstekst - 1948 – NRC – tekst 1 – zin 72</p> <p>2. <i>“We hebben zelfs extra traangas uit Apeldoorn moeten laten komen, omdat we ook door die voorraad heen waren.”</i>
Personagetekst - 1980 – NRC – tekst 3 – zin 8</p> <p>3. <i>Koningin Beatrix hield een – elders in deze courant afgedrukte- rede, waarin die essentiële twijfel van het “Wie ben ik?” ontbrak. <u>In weerwil van een opvoeding onder leiding van haar ouders, die van totaal andere aard was dan die van haar moeder en ook meer op zoek naar “het gewone”, in plaats van het bij Juliana als gewoon, veronderstelde isolement.</u></i>
Tekstinterferentie - 1980 – Trouw- tekst 3 – zin 37-38</p> <p>4. <i>Een wonderlijke gewaarwording was het toen over het middenpad Prinses Wilhelmina met Prinses Armgard en de Prinsesjes Beatrix en Irene binnenkwamen.</i>
Subjectieve scenische vertellerstekst - 1948 – NRC – tekst 1 – zin 48</p> <p>5. <i>Het galmt wijd uit over den Dam, het klinkt op tegen de oude gebouwen, het is een vreugdekreet, die als een blijde roep gaat over de lage landen.</i>
Subjectieve panoramische vertellerstekst - 1948 – Trouw – tekst 5 – zin 43</p> |
|--|

Figuur 4. Voorbeeldzinnen ter illustratie van de vijf vertelperspectieven

‘Neutrale vertellerstekst’ bevat geen indicatoren voor subjectiviteit. Er wordt een situatie beschreven en de woordkeuze van de verteller is zo neutraal mogelijk. Het perspectief ‘personagetekst’ omvat alle tekstdelen die als volledig citaat te herkennen zijn. Het is de geciteerde tekst van een personage in het artikel. ‘Tekstinterferentie’ is de mengvorm tussen vertellerstekst en personagetekst. Tekstdelen die vanuit dit perspectief geschreven zijn, bevatten indicatoren voor subjectiviteit en deze moeten worden toegeschreven aan een bron in de tekst. Anders gezegd: je moet je kunnen voorstellen dat de bron de woorden heeft uitgesproken, of ze ten minste zou kunnen uitspreken. Dit perspectief verschilt van personagetekst, doordat het bij de bijbehorende tekstdelen niet om een (volledig) citaat gaat. De tekstdelen die als tekstinterferentie worden aangemerkt kunnen echter wel een deelcitaat bevatten; zie voorbeeldzin 3. De onderstreepte zin is een voorbeeld van tekstinterferentie.

De twee perspectieven waarbij de verteller als ‘subjectief’ wordt bestempeld, worden voor het eerst gebruikt in dit onderzoek. We maken onderscheid tussen een verteller die dicht bij de gebeurtenis staat – ofwel: ‘op de scène aanwezig’ – en een verteller die het geheel overziet als een soort ‘alwetende god’. We vonden het belangrijk om deze twee soorten van een subjectieve verteller te onderscheiden, omdat we vertelperspectief hebben gekoppeld aan vertelafstand. Wanneer we voorbeeldzin 4 en 5 met elkaar vergelijken, wordt duidelijk dat er een groot verschil zit in de afstand die de auteur inneemt ten opzichte van het vertelde.

Zoals eerder gezegd kan de auteur variëren in de afstand die hij de verteller laat innemen ten opzicht van de gebeurtenis waar over verteld wordt en de personages die in de tekst verschijnen. ‘Vertelafstand’ is de afstand tussen de wereld van de verteller en de wereld van de personages (Smulders, 2006, p. 21). Het is inherent aan een (geschreven) verhaal dat er sprake is van deze twee werelden, maar de afstand ertussen kan variëren (ibidem). De vertelafstand is relevant voor dit onderzoek, omdat we door het onderzoeken van de subjectiviteit in nieuwsartikelen ook iets hopen te kunnen zeggen over de afstand die de verteller inneemt ten opzicht van de beschreven gebeurtenissen en personages en of deze afstand in de loop der jaren is veranderd. Voor het bepalen van de vertelafstand per zin, is gebruik gemaakt van een schaal van 1 tot 5. Hierbij is ‘1’ zeer dichtbij en ‘5’ zeer veraf. In tabel 2 en 3 wordt deze schaal toegelicht en is te zien hoe vertelafstand is gekoppeld aan de verschillende vertelperspectieven.

Tabel 2. Schaal vertelafstand met toelichting.

Vertelafstand	Toelichting
1	Zeer kleine afstand / Geen afstand
2	Kleine afstand
3	Gemiddelde afstand
4	Grote afstand
5	Zeer grote afstand

Tabel 3. Vertelperspectief en mogelijk vertelafstand(en).

Perspectief (tekstsoort)	Mogelijke vertelafstand
1. Neutrale vertellerstekst	1 2 3 4 ⑤
2. Personagetekst	① 2 3 4 5
3. Tekstinterferentie	1 ② ③ ④ 5
4. Subjectieve scenische vertellerstekst	1 ② ③ ④ 5
5. Subjectieve panoramische vertellerstekst	1 2 3 4 ⑤

Een neutrale verteller bevindt zich op grote afstand van de personages waarover hij spreekt. Een subjectieve panoramische verteller bevindt zich eveneens op grote afstand van de personages en de gebeurtenis (zie voorbeeldzin 5, figuur 1). Bij beide vertelperspectieven is de vertelafstand te alle tijde '5'. De personagetekst bevindt zich op de meest nabije afstand, omdat er natuurlijk geen afstand is tussen een personage en zijn eigen tekst. Aangezien alleen vanuit het personageperspectief de vertelafstand '1' is, kan in plaats van 'zeer dichtbij' ook worden gesproken van 'geen afstand'. Bij de andere twee perspectieven kan de vertelstand variëren van minder klein tot minder groot.

Het perspectief en de vertelafstand worden bepaald door het aantal aanwezige indicatoren voor subjectiviteit (Bal, 1980). Een deel daarvan is eveneens gebruikt in het onderzoek van Vis (2011, p. 29): modale bijwoorden en partikels, modale werkwoorden, deiktische elementen en vraagzinnen. De andere indicatoren die in dit onderzoek zijn gebruikt voor de analyse zijn: particulier register en verstoring van de syntaxis. In tabel 4 worden alle indicatoren toegelicht.

Tabel 4. Overzicht talige indicatoren voor subjectiviteit (vrij naar: Bal, 1980, p. 135 -136).

Kenmerk	Voorbeelden	Toelichting
Deixis	<i>hier, daar, nu, straks</i>	Woorden die een bepaald(e) moment of plaats aanduiden. In plaats van te zeggen 'op het podium', wordt bijvoorbeeld er

Conatieve woorden	Vraagzinnen	gezegd 'daar'. Vragen in de tekst. Deze worden in principe door de verteller gesteld aan de lezer.
Modale bijwoorden	<i>misschien, zeker, even, wel</i>	Deze woorden geven een modaliteit aan. De werkelijkheid wordt op een subjectieve manier weergegeven.
Modale werkwoorden	<i>moeten, kunnen, zullen</i>	Deze werkwoorden als 'modale werkwoorden' gebruikt. Bijvoorbeeld in de zin: "Je kunt me wat!"
Particulier (taal-) register	<i>'betoverend', 'diep geworteld vertrouwen', 'overvloedig bewijs'</i>	Alles wat de verteller neutraler had kunnen verwoorden valt onder 'particulier register'.
Ingebed citaat	Volgens hem is de politie "zeer beheerst" opgetreden.	Ook wel 'deelcitaat' genoemd. Een onvolledig citaat dat een gedeelte van een zin voor zijn rekening neemt.
Verstoring syntaxis	<i>"Geen holle frasen, geen grote woorden."</i>	Incorrecte zinsvolgorde, bijvoorbeeld doordat een persoonsvorm ontbreekt. Duidt op spreektaal.

Deiktische woorden vergroten de aanwezigheid van de verteller of de bron in het verhaal, omdat er wordt gerefereerd aan de wereld van de personages/de verteller als personage (Smulders, 2006). Vraagzinnen kunnen door de verteller worden gesteld aan zowel zichzelf, als aan zijn publiek. In het laatste geval zorgen ze voor een soort conversatie tussen de verteller en zijn publiek en in beide gevallen vergroten ze de aanwezigheid van de verteller in zijn tekst. Modale bijwoorden en uitdrukkingen en modale werkwoorden worden gebruikt om de wereld om ons heen op een subjectieve manier weer te geven. Ze geven modaliteiten aan die in een neutrale weergave van de werkelijkheid niet zouden voorkomen (ibidem). Particulier register omvat alle woorden die de auteur/verteller of de bron gebruikt en waar een neutraler synoniem voor gekozen had kunnen worden. De verteller of de bron geeft hiermee een persoonlijke, subjectieve draai aan hetgeen hij vertelt. Ingebedde citaten zijn stukjes personagetekst in de vertellerstekst. Een verstoring van de syntaxis houdt in dat een zin niet juist is opgebouwd. Dit zorgt ervoor dat de zin erg aandoet als spreektaal en informeler overkomt.

Verwerking gegevens

Voor het analyseren van de krantenartikelen op zinsniveau is gebruikgemaakt van het statistiekprogramma SPSS. Er zijn kruistabellen gemaakt om te kunnen vaststellen of er een

verband is tussen jaar en vertelperspectief. Met behulp van een chi-kwadraattoets konden we nagaan of dat verband er was en zo ja, of alle jaren onderling ook significant van elkaar verschilden. Dit laatste is gedaan door telkens twee jaren met elkaar te vergelijken in een kruistabel; in totaal zijn hiervoor vijftien kruistabellen gemaakt. We hebben een variantie-analyse (one-way ANOVA) uitgevoerd om de gemiddeldes van de verschillende jaren met elkaar te vergelijken: die van de vertelafstand per jaar en het gemiddeld aantal keer dat een subjectiviteitsindicator per zin per jaar voorkwam. Er is een post hoc-test (Tukey) uitgevoerd om na te gaan of de gevonden verschillen significant waren. De onafhankelijke variabele was in alle gevallen 'jaar'.

4. Resultaten

De onderzoeksvraag van dit onderzoek luidde: 'In hoeverre zijn krantenberichten subjectiever geworden wanneer de jaren 1948, 1980 en 2013 met elkaar worden vergeleken?' Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is op drie niveaus naar subjectiviteit gekeken: 'Vertelperspectief' (4.1), 'Vertelafstand' (4.2) en 'Talige subjectiviteitsindicatoren' (4.3).

4.1 Vertelperspectief

We hebben een kruistabel gemaakt om te zien of er een verband is aan te wijzen tussen 'jaar' en 'vertelperspectief'. Doordat naar de verhoudingen *binnen* de jaren is gekeken, is rekening gehouden met de verschillende grootten van de drie groepen 'jaar'; de groepen bevatten namelijk niet alle drie evenveel zinnen. De analyse wees uit dat er een verband bestaat tussen jaar en vertelperspectief ($X^2 = 132,21$; $df = 8$; $p < 0,001$). In de tabel 5 is te zien hoeveel procent van de tekst in een bepaald jaar vanuit een bepaald perspectief is geschreven. In de tabel is ook te zien of de jaren per perspectief onderling significant van elkaar verschilden: een '*' geeft aan dat het bijbehorende percentage significant verschilt van dat van 1948 en een '♦' geeft aan dat het bijbehorende percentage significant verschilt van dat van 1980.

Tabel 5. Het aandeel van de verschillende perspectieven in een jaar in percentages; gecorrigeerd voor de ongelijkheid in de drie groepen 'jaar'. De symbolen * (significant ten opzichte van 1948) en ♦ (significant ten opzichte van 1980) geven een significantieniveau van $p \leq 0,005$ aan.

	Neutrale verteller	Personage	Tekstinterferentie	Subjectieve scenische verteller	Subjectieve panoramische verteller	
1948 (N=870)	35,2	9,9	5,2	41,1	8,6	100
1980 (N=568)	38,2	20,8*	14,6*	21,7*	4,8*	100
2013 (N=888)	35,4	18,9*	11,8*	24,9*	9,0♦	100

Het aandeel van het perspectief ‘neutrale verteller’ is in de loop der jaren niet significant veranderd en beslaat in elk jaar ongeveer een derde van de tekst. Het aandeel personagetekst is sterk toegenomen tussen 1948 en 1980 ($X^2 = 33,474$; $df = 1$; $p < 0.001$); er is sprake van een verdubbeling van het aandeel van 9,9% in 1948 naar 20,8% in 1980. De kleine afname die we zien als we 1980 en 2013 vergelijken is niet significant. Voor het perspectief ‘tekstinterferentie’ geldt iets vergelijkbaars. Het aandeel van dit perspectief is in de loop der jaren toegenomen van 5,2% in 1948 naar 14,6% in 1980 ($X^2 = 37,767$; $df = 1$; $p < 0.001$) en het verschil tussen 1980 en 2013 is ook hier niet significant. Het aandeel van de ‘subjectieve scenische verteller’ is daarentegen significant afgenomen ($X^2 = 58,667$; $df = 1$; $p < 0.001$) tussen 1948 (41,1%) en 1980 (21,7%). Het aandeel van de ‘subjectieve panoramische verteller’ is significant verkleind tussen 1948 en 1980 ($X^2 = 7,798$; $df = 1$; $p = 0.01$) van 8,6% naar 4,8%. Het aandeel is echter tussen 1980 en 2013 weer significant vergroot ($X^2 = 9,214$; $df = 1$; $p < 0.01$) van 4,8% naar 9,0%. En opvallend genoeg blijkt er tussen 1948 en 2013 geen significant verschil te zijn.

Wat in tabel 5 het meeste opvalt, is dat de verschuivingen tussen de verschillende vertelperspectieven vooral tussen 1948 en 1980 hebben plaatsgevonden, aangezien er vaak geen significant verschil is gevonden tussen 1980 en 2013; als het verschil tussen 1948 en 1980 significant bleek te zijn, dan gold dit ook voor het verschil tussen 1948 en 2013. Het verschil tussen 1948 en 2013 was dus significant voor de perspectieven ‘personagetekst’ ($X^2 = 29,015$; $df = 1$; $p < 0.001$), ‘tekstinterferentie’ ($X^2 = 24,915$; $df = 1$; $p < 0.001$) en ‘subjectieve scenische vertellerstekst’ ($X^2 = 52,615$; $df = 1$; $p < 0.001$).

4.2 Vertelafstand

Voor de vertelafstand hebben we het gemiddelde en de standaarddeviatie per jaar berekend. In tabel 6 zijn deze waarden te zien.

Tabel 6. Gemiddelde en standaarddeviatie voor de vertelafstand per jaar.

Jaar	Gemiddelde vertelafstand (standaarddeviatie)
1948 (N=870)	3,95 (1,25)
1980 (N=568)	3,59 (1,56)
2013 (N=888)	3,64 (1,54)

De kleine verschillen in de gemiddelde vertelafstand per jaar bleken significant te zijn ($F(2,2323) = 14,642$; $p < 0,001$). Een paarsgewijze vergelijking wees echter uit dat het verschil tussen 1980 en 2013 niet significant genoemd mag worden ($p = 0,85$). We kunnen constateren dat de vertelafstand in de loop der jaren kleiner is geworden en dat de verandering vooral tussen 1948 en 1980 heeft plaatsgevonden.

4.3. Talige subjectiviteitsindicatoren

Na de vertelperspectieven en de vertelafstand te hebben onderzocht, is gekeken naar de aanwezigheid van een aantal talige subjectiviteitsindicatoren door de jaren heen. Bij de volgende analyses is het personageperspectief buiten beschouwing gelaten. We hebben dit gedaan, omdat wij voor de zinnen met dit perspectief niet hebben aangegeven welke subjectieve indicatoren zich in de zin bevonden. Personagetekst wordt gezien als ‘ultiem’ subjectief, aangezien het de letterlijke tekst van een personage is en we hebben het dus niet nodig geacht om voor elke zin met dit perspectief de indicatoren te tellen. Wanneer een zin als ‘personagetekst’ werd aangemerkt, is daarom bij alle indicatoren een ‘0’ gezet. Wanneer we het personageperspectief mee hadden genomen in onderstaande analyses, had dat voor een vertekend beeld gezorgd; een ‘0’ bij dit perspectief in het databestand betekent immers iets anders dan ‘geen indicator aanwezig’. De ‘N’ in tabel 7 en 9 vallen derhalve lager uit dan bij de vorige analyses.

Allereerst hebben we per indicator per jaar onderzocht in hoeveel zinnen de indicator in kwestie procentueel gezien voorkwam. Door kruistabellen te maken van alle individuele indicatoren ten opzichte van de drie jaren, kwamen we tot de percentages die te zien zijn in tabel 7.

Tabel 7. Percentages van het aantal zinnen dat in een bepaald jaar een bepaalde indicator bevatte.

	1948 (N=784)	1980 (N=450)	2013 (N=720)
Syntaxis	16,7	8,0	11,9
Ingebed citaat	1,7	9,1	8,5
Particulier register	49,4	36,9	32,8
Modale bijwoorden en uitdrukkingen	12,0	12,9	8,5
Conatieve woorden	1,7	0,7	2,1
Modale werkwoorden	4,3	4,2	5,0
Deixis	26,9	15,3	21,7

De mate van aanwezigheid van de indicatoren ‘deixis’ ($X^2 = 29,89$; $df = 8$; $p < 0,001$), ‘particulier register’ ($X^2 = 82,68$; $df = 14$; $p < 0,001$), ‘ingebled citaat’ ($X^2 = 55,44$; $df = 6$; $p < 0,001$) en ‘syntaxis’ ($X^2 = 18,58$; $df = 2$; $p < 0,001$) verschilde significant door de jaren heen. Voor de indicatoren ‘modale bijwoorden en uitdrukkingen’, ‘modale werkwoorden’ en ‘conatieve woorden’ was dit niet het geval. Het gebruik van deze indicatoren is door de jaren heen niet significant veranderd.

Door per indicator kruistabellen te maken waarin telkens twee jaren met elkaar werden vergeleken, konden we vaststellen of de jaren onderling significant van elkaar verschilden. Het resultaat hiervan is te zien in tabel 8.

Tabel 8. Overzicht paarsgewijze vergelijkingen gebruik indicatoren ten opzichte van de drie jaren.

	1948 - 1980	1948 - 2013	1980- 2013
Syntaxis	x ↓	-	x ↑
Ingebed citaat	x ↑	x ↑	-
Particulier register	x ↓	x ↓	x ↓
Modale bijwoorden en uitdrukkingen	-	-	-
Conatieve woorden	-	-	-
Modale werkwoorden	-	-	-
Deixis	x ↓	x ↓	x ↑

Symbolen: 'x' = significant ($p < 0,05$), '-' = niet significant, ↑ = toename gebruik indicator, ↓ = afname gebruik indicator.

Wanneer we tabel 7 en 8 vergelijken kunnen we zeggen dat er wederom vooral tussen 1948 en 1980 veranderingen hebben plaatsgevonden. Tussen die jaren is het aantal verstoringen van de syntaxis gehalveerd ($X^2 = 18,53$; $df = 1$; $p < 0,001$), het aantal ingebedde citaten ongeveer vervijfvoudigd ($X^2 = 51,66$; $df = 3$; $p < 0,001$), de hoeveelheid particulier register ongeveer met een derde afgenomen ($X^2 = 20,23$; $df = 7$; $p = 0,01$) en het aantal deiktische woorden eveneens bijna gehalveerd ($X^2 = 22,54$; $df = 4$; $p < 0,001$). Tussen 1980 en 2013 werden wel significante verschillen geconstateerd voor 'syntaxis', 'particulier register' en 'deixis', maar zoals te zien is in tabel 7 zijn deze verschillen een stuk kleiner dan die uit de eerstgenoemde periode.

Opvallend is dat er wat 'de verstoring van de syntaxis' betreft, geen verschil bleek te zijn tussen 1948 en 2013, maar er wel sprake was van een afname tussen 1948 en 1980 en een wat kleinere toename tussen 1980 en 2013. Ook uit de paarsgewijze vergelijking is gebleken dat het gebruik van modale bijwoorden en uitdrukkingen, conatieve woorden en modale werkwoorden door de jaren heen niet significant is veranderd. Wanneer we onze resultaten vergelijken met die van Vis (2011) zien we dat zij voor een aantal indicatoren verschillen tussen de jaren heeft kunnen vaststellen, terwijl deze in het huidige onderzoek niet significant bleken te zijn. Een overzicht hiervan is te zien in tabel 9.

Tabel 9. Vergelijking resultaten Vis (2011) en het huidige onderzoek met betrekking tot de subjectiviteitsindicatoren binnen de vertellerstekst.

Indicatoren	Vis (2011): 1950 - 2002	Huidige onderzoek
Deixis	Ambigue	Afname, toename, afname (1948-1980, 1980-2013 en 1948-2013)

Modale bijwoorden	Afname	Geen significant verschil
Modale uitdrukkingen	Toename	
Modale werkwoorden	Afname	Geen significant verschil
Vraagtekens (in het huidige onderzoek: conatieve woorden)	Ambigue, neiging tot toename	Geen significant verschil

'Deixis' liet in haar onderzoek een ambigue ontwikkeling zien, uit ons onderzoek is gebleken dat er sprake is van bepaalde golfbeweging: tussen 1948 en 1980 bleek er sprake te zijn van een afname ($X^2 = 22,54$; $df = 4$; $p < 0,001$), tussen 1980 en 2013 van een toename ($X^2 = 11,05$; $df = 4$; $p = 0,03$) en over de hele linie beziend – tussen 1948 en 2013 – van een (kleine) afname van het aantal gebruikte deiktische woorden.

Tot slot is met behulp van een variantie-analyse gekeken wat het gemiddelde aantal subjectiviteitsindicatoren per zin per jaar is. Het resultaat hiervan staat in tabel 10.

Tabel 10. Gemiddelde en standaarddeviatie voor het aantal indicatoren per zin per jaar.

Jaar	Gemiddelde aantal indicatoren per zin (standaarddeviatie)
1948 (N=784)	1,54 (1,65)
1980 (N=450)	1,16 (1,44)
2013 (N=720)	1,11 (1,25)

Deze gemiddeldes bleken significant van elkaar te verschillen voor de verschillende jaren ($F(2,1951) = 19,069$; $p < 0,001$). Een paarsgewijze vergelijking wees echter uit dat het verschil tussen 1980 en 2013 niet significant is ($p = 0,78$). Het gebruik van talige indicatoren van subjectiviteit is dus vooral in de periode 1948 – 1980 afgenomen ($p < 0,001$).

Nadat is gekeken wat het gemiddeld aantal indicatoren per zin per jaar was, is onderzocht of er ook een verband kon worden aangetoond tussen deze gemiddeldes en de verschillende vertelperspectieven. We hebben hierbij alleen gekeken naar de perspectieven 'tekstinterferentie', 'subjectieve scenische verteller' en 'subjectieve scenische verteller' omdat dit de perspectieven zijn waarvoor het aantal indicatoren per zin is geteld.

Uit de analyse bleek dat er alleen binnen het perspectief van de 'subjectieve scenische verteller' significante verschillen tussen de jaren konden worden aangetoond ($F(2, 699) = 20,88$; $p < 0,001$). Een paarsgewijze analyse wees uit dat de verschillen alleen significant waren voor de periodes 1948 – 2013 ($p < 0,001$) en 1980 – 2013 ($p = 0,01$) en niet voor de periode 1948 – 1980. Dit betekent dat er met name tussen 1980 en 2013 sprake is geweest van een afname in het aantal gebruikte subjectiviteitsindicatoren binnen de 'subjectieve scenische vertellerstekst'.

5. Conclusie

Tijdens dit onderzoek stond de volgende vraag centraal: in hoeverre zijn krantenberichten subjectiever geworden wanneer de jaren 1948, 1980 en 2013 met elkaar worden vergeleken? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, hebben we gekeken naar vertelperspectief, vertelafstand en een aantal talige indicatoren van subjectiviteit als ‘verstoring van de syntaxis’ en ‘particulier taalregister’.

Wanneer we kijken naar de verschillende vertelperspectieven, valt op dat het aandeel ‘personagetekst’, ofwel: citaten, in de loop der jaren groter is geworden. Dit komt overeen met de bevindingen van Piers (2009), Lok (2009) en Vis (2011). Het aandeel van het perspectief ‘tekstinterferentie’ is eveneens toegenomen in de periode 1948 – 2013, wat betekent dat de bron niet alleen vaker direct (citaat) aan het woord is, maar ook indirect vaker wordt gerepresenteerd door de verteller. Dit staat haaks op de bevindingen van Lok (2009). Haar onderzoek suggereerde dat de hoeveelheid tekstinterferentie tussen 1950 en 2002 is afgenomen, ten gunste van de hoeveelheid personagetekst. Haar conclusie is dat de bron in 1950 vaker aan het woord was, zij het op een indirecte manier. Wij kunnen concluderen dat de bron juist in 2013 vaker aan het woord is, aangezien zowel het aantal directe citaten (personagetekst) als indirecte citaten (tekstinterferentie) is toegenomen. De stelling dat er in de loop der jaren een striktere scheiding zou zijn ontstaan tussen auteur en bron (Lok, 2009), kunnen wij derhalve niet onderschrijven; de mengvorm ‘tekstinterferentie’ is immers ook toegenomen. Hier moet echter wel bij worden gezegd dat in het onderzoek van Lok enkel artikelen met een juridische context zijn onderzocht en dit zou wellicht een verklaring kunnen zijn voor het verschil in resultaat tussen haar en het huidige onderzoek.

Vervolgens hebben we de vertelafstand onderzocht. Hiervoor hielden we een schaal van 1 tot 5 aan, waarbij de afstand bij 1 ‘zeer klein’ en bij 5 ‘zeer groot’ was. We kunnen concluderen dat de vertelafstand in de periode 1948 -2013 kleiner is geworden, waarbij de verandering vooral tussen 1948 en 1980 heeft plaatsgevonden.

We stelden in het theoretisch kader dat ‘subjectiviteit’ niet alleen bij de bronnen vandaan hoeft te komen, aangezien ook de verteller subjectiever zou kunnen zijn geworden. Wat we daarom interessanter vonden, waren de eventuele veranderingen in de vertellerstekst, ofwel: alle tekst die geen citaat is. Daarvoor hebben we tot slot de aanwezigheid van een aantal talige indicatoren van subjectiviteit binnen de vertellerstekst onderzocht.

Vis (2011) gaf in haar onderzoek aan dat er binnen de vertellerstekst sprake is van een ambigue ontwikkeling. Bepaalde indicatoren zijn in de loop der tijd (1950 – 2002) vaker ingezet, terwijl

andere juist minder vaak zijn gebruikt. Ook in het huidige onderzoek is er sprake van enige ambiguïteit. In tabel 13 is weergegeven voor welke indicatoren een significante verandering heeft plaatsgevonden.

Het aantal ingebedde citaten is – de hele periode beziend – toegenomen. Het aantal zinnen waarbij sprake was van een verstoring in de syntaxis is eveneens toegenomen, maar alleen als we de periode 1980 – 2013 bekijken. In de periode 1948 – 1980 is dit aantal juist afgenomen. De hoeveelheid particulier register is in de loop der jaren sterk afgenomen. Ook het gebruik van deiktische woorden is tussen 1948 en 2013 verminderd, al laat de periode 1980 – 2013 een kleine toename zien. De indicator ‘syntaxis’ laat een ambigue ontwikkeling zien. Het feit dat er minder gebruik is gemaakt van deiktische woorden, syntactische verstoringen en particulier register als we de jaren 1948 en 2013 met elkaar vergelijken, doet ons vermoeden dat de vertellerstekst minder subjectief is geworden. De toename van ingebedde citaten sluit aan bij het toegenomen aandeel van ‘personagetekst’ en ‘tekstinterferentie’, aangezien dit ook een manier is om de bron aan bod te laten te komen in de tekst. De subjectiviteit die een ingebed citaat met zich meebrengt, komt dus voor rekening van een bron en niet voor rekening van de verteller. Toch kan ook worden betoogd dat een ingebed citaat bijdraagt aan de subjectiviteit van de verteller. Deze kiest immers welke woorden er worden geciteerd.

Een berekening en analyse van het gemiddeld aantal subjectiviteitsindicatoren per zin per jaar heeft vervolgens aangetoond dat het gemiddeld aantal indicatoren per zin door de jaren heen is afgenomen. Het verschil tussen 1948 en 1980 en 1948 en 2013 was in dit geval significant. Een koppeling van het gemiddeld aantal indicatoren per zin in verhouding tot de verschillende vertelperspectieven heeft ons geleerd dat er enkel binnen het perspectief van de ‘subjectieve scenische verteller’ een significant verschil tussen de jaren zit. Het gemiddeld aantal indicatoren per zin is binnen dit perspectief door de jaren heen afgenomen.

We kunnen concluderen dat krantenberichten aan de ene kant subjectiever zijn geworden, doordat er meer tekst vanuit het perspectief van een personage wordt geschreven; zowel direct (personagetekst) als indirect (tekstinterferentie). De gemiddelde vertelafstand is in de loop der jaren afgenomen en ook dat is te wijten aan de toename van personagetekst en tekstinterferentie. Deze brengen een (zeer) kleine vertelafstand met zich mee.

Aan de andere kant – binnen de vertellerstekst – is de subjectiviteit echter afgenomen. Vooral het gebruik van particulier register is sterk verminderd. Ook het aandeel van de subjectieve scenische verteller is tussen 1948 en 1980 significant afgenomen. Dit bevestigt het belang van

het methodische onderscheid tussen de subjectiviteit van de verteller en de subjectiviteit van de bron.

De meeste veranderingen hebben plaatsgevonden tussen 1948 en 1980. Zowel op het gebied van vertelperspectieven, vertelafstand als talige subjectiviteitsindicatoren vonden we weinig tot geen verschil tussen 1980 en 2013. Wat dat betreft heeft Joris Luyendijk toch gelijk: er lijkt weinig te zijn veranderd in journalistieke teksten sinds de jaren tachtig. Maar Luyendijk en Wijnberg zijn ook een beetje ouderwets. Met hun pleidooi voor een subjectievere verteller gaan ze terug naar de jaren vijftig.

6. Discussie

In dit onderzoek is getracht een antwoord te geven op de vraag of nieuwsberichten in de loop der jaren subjectiever zijn geworden. Net als in voorgaande onderzoeken is een toename van het aantal citaten geconstateerd. De mate van subjectiviteit binnen deze citaten is in dit onderzoek echter niet geanalyseerd. Daarnaast had het onderzoeksmateriaal een beperkte reikwijdte; er zijn enkel berichten over de inhuldigingen onderzocht. Dit had als voordeel dat de artikelen goed te vergelijken zouden zijn, maar het beperkt mogelijk de generaliseerbaarheid van onze bevindingen naar het 'journalistiek taalgebruik' in de hele krant.

Niettemin viel op dat onze conclusies afwijken van eerder onderzoek (bijvoorbeeld: Lok, 2009 en Vis, 2011). Vooral de ontwikkeling van 'tekstinterferentie' en de vermeende afname van subjectiviteit in de vertellerstekst vraagt om verder onderzoek. Daarbij is het van belang om een rijkere diachrone analyse op te zetten, aangezien de ontwikkelingen sinds 1950 niet rechtlijnig lijken te zijn verlopen. Het huidige onderzoek laat zien dat er tussen 1980 en 2013 weinig significante veranderingen zijn aan te wijzen. We hebben nu als 'keerpunt' 1980 aangewezen, terwijl we natuurlijk niet zeker weten of dat terecht is. Om de periode waarbinnen veranderingen hebben plaatsgevonden specifiek te kunnen duiden, is het in vervolgonderzoek zaak meer jaren op te nemen in de analyse.

In dit onderzoek is onderscheid gemaakt tussen vijf vertelperspectieven. Deze perspectieven zijn gekoppeld aan één of meerdere vertelafstanden. De neutrale verteller was gekoppeld aan de grootst mogelijke vertelafstand. Een neutrale en tegelijkertijd nabije verteller was dus niet mogelijk, wat de zuiverheid van de meting van de vertelafstand mogelijk negatief heeft beïnvloed. Er zijn immers situaties denkbaar waarin een neutrale verteller dichtbij de personages staat. Neem de zin: *"Aan de ingang wacht een commissie van ontvangst."* (*de Volkskrant*, 1948, tekst 2, zin 31). De verteller maakt hier weliswaar geen gebruik van de

subjectieve indicatoren zoals beschreven in dit onderzoek, maar hij lijkt toch dichtbij de gebeurtenissen te staan.

Er kunnen ook vraagtekens worden gezet bij de zuiverheid van de meting van de subjectiviteit. In het parallelle, kwalitatieve onderzoek (Nijland, te verschijnen) is – in tegenstelling tot het huidige onderzoek – naar voren gekomen dat de krant op zinsniveau weinig is veranderd. De veranderingen zouden juist op macroniveau hebben plaatsgevonden, en dan vooral sinds 1980. Geheel andere indicatoren dan die in het huidige onderzoek onder de loep zijn genomen, spelen daarbij de hoofdrol: het toegenomen aantal pagina's, katernen en genres, de typografie en de illustraties. Zo is bijvoorbeeld het aantal columns, die zich kenmerken door een hoge mate van subjectiviteit, in de loop der jaren sterk toegenomen.

Het meest opvallende verschil tussen de onderzoeken is echter dat in het kwalitatieve onderzoek wordt gesteld dat de krant vooral veranderde tussen 1980 en 2013, terwijl uit het huidige onderzoek is gebleken dat de meeste veranderingen tussen 1948 en 1980 plaatsvonden.

Al met al is het dus nog niet eenvoudig om harde conclusies te trekken over de ontwikkeling van de subjectiviteit in journalistieke teksten. 'Subjectiviteit' blijkt vele dimensies te kennen: van vertelperspectief en vertelstand op microniveau tot vormgeving en genre op macroniveau.

Literatuur

Bal, M. (1980). *De theorie van vertellen en verhalen. Inleiding in de narratologie*. Muiderberg: Coutinho.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.

Lok, A. (2009). *Recht van spreken. Perspectief in veertien journalistieke teksten uit een juridische context uit 1950 en 2002*. Masterscriptie. Vrije Universiteit, Amsterdam.

Mooij, A. (2011). *Dag in dag uit. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant vanaf 1980*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Nijland, L. (2013). *Ontwikkeling dagbladjournalistiek. Een hermeneutisch onderzoek naar de retorische veranderingen op het gebied van tekst en vormgeving in de Volkskrant*. Ongepubliceerde bachelorscriptie. Universiteit Utrecht.

Piers, C. (2009). *Betrokkenheid in Journalistieke Teksten: Een vergelijking tussen artikelen van toen en nu*. Masterscriptie. Vrije Universiteit, Amsterdam.

Smulders, W., e.a. (2006). *Werkboek epiek en dramatiek. Interne publicatie Afdeling Moderne Letterkunde*. Departement Nederlands, Universiteit Utrecht.

Vis, K. (2011). *Subjectivity in news discourse. A corpus linguistic analysis of informalization*. Academisch proefschrift. Vrije Universiteit, Amsterdam.

Overig materiaal

'De Correspondent'. (2012a). Introductievideo op de website: <http://www.decorrespondent.nl>

Directe link: <http://vimeo.com/61895454#> (laatst bezocht: 5 juni 2013).

'De Correspondent'. (2012b). Blog: 'Waarom een verhaal niet zonder verteller kan'. Online verschenen: 13 april 2013. Bezocht via:

<http://blog.decorrespondent.nl/post/47858813554/waarom-een-verhaal-niet-zonder-verteller-kan> (laatst bezocht: 20 juni 2013).

Bijlage - Overzicht koppen geanalyseerde artikelen per krant per jaar

De Volkskrant 1948

1. Vorstin en volk verenigt in de nieuwe kerk. 146 parlamentsleden zweren trouw aan de nieuwe koningin.
2. Een koninklijk schouwspel.
3. Het verhaal voor onze kindskinderen. Juliana onder haar koningsmantel.
4. De koningin voor de eedaflegging: 'na veel innerlijke strijd ben ik bereid'.
5. Onvergetelijke tocht van grootste schoonheid. Gouden koets bracht Amsterdam tot laaiende Geestdrift.
6. 'Zoals een goed koning schuldig is te doen'.

De Volkskrant 1980

1. Bij troonsbestijging nieuwe koningin. Rellen overschaduwen inhuldiging. Beatrix vertrouwen nodig voor ambt.
2. Veldslag gaat nog laat door. Politie in moeilijkheden bij straatgevechten.
3. Elite onverstoortbaar. Sirenes hoorbaar in Nieuwe Kerk.
4. Koningin tot parlement: 'voor vrede moeten wij ons inspannen'
5. 'Monarchie laat gezicht zien'
6. Gewijde sfeer in kerk. Politici tonen zich onverstoortbaar.

VK 2013

1. 'Voor de tv voel je de sfeer niet'
2. 'Daar sta je dan als koning, met al die wijze lessen'
3. 'De wal springt en zingt voor de koning in de verte'
4. 'Ahoy galmt, maar op pleinen en in cafés blijft het stil.'
5. 'Het anti-monarchistisch wit verdrinkt in geel en oranje'
6. 'Hier wonen niet van die kakkers zoals in Wassenaar'

NRC 1948

1. 'Schittering en waardigheid in de Nieuwe Kerk'
2. 'Stoet vol kleur en statigheid'
3. 'Rondom paleis en Nieuwe Kerk'
4. 'Kroningsspel werd een uitbundige blijde apotheose'
5. 'De rijtoer: één langdurig, geestdriftig huldebetoon'
6. 'Het bewind aanvaard in een tijd van kentering'

NRC 1980

1. 'Straatoproer en plundering in Amsterdam'
2. 'Wiegel hekelt uitzending van NOS en van VARA'
3. 'Elektrische wapenstok gevraagd'
4. 'Krakers: wij hadden met rellen Waterlooplein niets te maken'
5. 'Nagemaakte pamfletten waarschuwen voor actie'

NRC 2013

1. 'Verbinden en verbondenheid: de Oranjes willen geen franje zijn'
2. 'Een wel heel perfect getimede 'inschattingsfout' van de politie'
3. 'Troonopvolger Amalia maakt indruk'
4. 'De Koning laat God en de wereld erbuiten'
5. 'Koningslied roert Ahoy tot tranen, maar op het IJ vervliegt de muziek'
6. 'De huishoudpot wordt gespekt op de vrijmarkt'

Trouw 1948

1. De gouden koets rijdt door Amsterdam, honderdduizenden kwamen ogen te kort

2. Nachtwake der moedigen, Duizenden zagen slechts het dak van de Gouden koets
3. Tussen paleis en nieuwe kerk. Luisterrijke gang van de nieuwe koningin. Praal en staatsie onder grauwe lucht
4. Kroningscaleche rijdt door een juichende hoofdstad
5. Zaterdag 12 uur op de Dam. Onvergetelijke ogenblikken voor duizendkoppige menigte
6. Toen de nieuwe vorstin studente was, mijn mooiste tijd als pedel van Leidens universiteit

Trouw 1980

1. Koningin Beatrix aanvaardt 'grote en mooie opdracht', Inhuldiging in rumoerige stad
2. Politie was toestand laat in de avond meester, Bij ongeregelheden in de hoofdstad veel gewonden
3. Twee koninginnen in de Nieuwe Kerk
4. Regisseur had rellen voorzien in draaiboek. Honderden boze reacties op tv-uitzending NOS
5. Pen leverde moeilijkheden op. Juliana ontroerd bij tekenen akte
6. Van Agt 'Vreugde en vertrouwen'

Trouw 2013

1. 'Troonwisseling vol vertrouwen'
2. 'Amsterdam was geheel van de Oranjes'
3. 'Juiste ingrediënten maken van troonwisseling gedroomde dag'
4. 'Relatief rustig op straat, vooral tijdens ceremonies'
5. 'Maximania' vooral zaak Argentijnse pers'
6. 'Hoe moet het nu met Dia di Rincon?'